

УДК 377.36:008(477)«195/198»

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-1\(190\)-61-64](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-1(190)-61-64)

Чернявська Ольга

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-5954-9474>

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ В СЕРЕДНІХ СПЕЦІАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (50-ті – кінець 80-тих років ХХ ст.)

- A** Розглянуто етапи створення в Україні розгалуженої системи середніх культурно-освітніх навчальних закладів, у яких проходило становлення творчої еліти нації, формувалися нові покоління фахівців, здатних зберегти і примножити культурні надбання українського народу. Становлення цієї системи обґрунтовано в єдності трьох етапів: початок 50-х років – кінець 80-тих років ХХ століття – етап організації та структурування змісту професійної підготовки фахівців культури у середніх спеціальних навчальних закладах (культосвітніх училищах); 1991–2005 рр. – етап інтенсивного відродження національних засад професійної підготовки фахівців культури (молодших спеціалістів) у середніх спеціальних навчальних закладах; 2006–2015 рр. – етап упровадження компетентнісних основ розвитку професійної підготовки молодших спеціалістів культури в училищах культури та створення комплексу умов для поступового перетворення їх у заклади вищої освіти – коледжі..

Ключові слова: культурно-просвітницька робота; професійна підготовка; середні спеціальні навчальні заклади; училища культури

- S** *Cherniavska Olha. Training of Professionals in Cultural Education in Secondary Special Education in Ukraine (50's – end of 80's of the XX-th century).*

The stages of creation in Ukraine of the separated system of secondary cultural and educational institutions for the creative elite of the nation and new generations of specialists capable to preserve and increase the cultural heritage of the Ukrainian people were formed. The formation of this system is grounded in the unity of three stages: the beginning of the 50's – the end of the 80's of the XX-th century – the stage of organizing and structuring the content of training of specialists in culture in secondary specialized educational institutions (schools of education in culture); 1991–2005 – the stage of intensive revival of national principles of professional training of specialists in culture (junior specialists) in secondary specialized educational institutions; 2006–2015 – a stage of introducing the competence bases for the development of vocational training of junior specialists in culture in schools of culture and creating a set of conditions for the gradual transformation of these institutions into higher education institutions – colleges.

The peculiarities of the process of preparation of future mid-level specialists for the organization of culture in the 50's – the end of the 80's of the XX-th century are considered; grounds to argue that their consideration is extremely influential in determining the strategies and perspectives for the further development of the education system for contemporary cultural institutions and institutions are given. In accordance with these features, the system of professional training of specialists in this specialty in secondary specialized educational institutions of Ukraine during the selected period should be considered from the standpoint of its integration as a multilevel complex of internal and external relationships and interaction of components of a holistic educational process and socio-cultural environment for creative, performing, artistic and pedagogical, practical and management activities.

Key words: cultural and educational work; vocational training; secondary specialized educational establishments; schools of culture

Чернявська Ольга Володимирівна, здобувачка кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Cherniavska Olha, postgraduate student of the Department of Cultural Studies and Methods of Teaching Cultural Studies Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

E-mail: olga.4ernavska@gmail.com

Постановка проблеми. У культурогенезі кінця ХХ – поч. ХХІ століття освіта в галузі культури розглядається як потужна, розгалужена і значуща система, що досліджує одну з найскладніших і найспецифічніших сфер людської діяльності. Саме культурі цивілізація відводить пріоритетне місце у вихованні та формуванні світогляду фахівця, покладаючи на неї місію рушія прогресу. Освічені у цій галузі люди стають продуктивною силою, основою розвитку духовних засад суспільства та й цивілізації загалом. Функціонування системи підготовки фахівців для галузі культури пов'язане передовсім із діяльністю училищ культури як навчальних закладів, що успадкували глибинні культурно-просвітницькі традиції, реалізували актуальні завдання збереження духовного багатства нації, формували естетичну культуру особистості на засадах раннього професійного відбору впродовж тривалого періоду розвитку вітчизняної системи професійної освіти.

За останнє століття в Україні було створено цілісну систему культурно-просвітницьких навчальних закладів, у яких проходило становлення творчої еліти нації, формувалися нові покоління фахівців, здатних зберегти і примножити культурні надбання українського народу. У період відродження ідеї гуманізму поставили перед училищами культури якісно нові завдання, необхідність виконання яких потребувала, з одного боку, термінового розв'язання, а з іншого – виваженості при ухваленні відповідних рішень у контекстах інтенсивних змін галузі культури. Перехід до ринкових відносин, динамічний розвиток суспільства у кін. ХХ – на поч. ХХІ століття вимагав від усіх закладів освіти в Україні, у тому числі й училищ культури, пошуку нових принципів і технологій діяльності, використання всіх можливостей щодо швидкого саморегулювання та самооновлення, переорієнтації на нові засади побудови відносин між усіма учасниками освітньо-виховного процесу, проте не викликає заперечення думка про те, що інтеграція України у світовий економічний і культурний простір потребувала нового ставлення як до загальних питань культури, так і до вивчення досвіду підготовки фахівців у цій галузі.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. У науковій літературі останніх десятиліть спостережено помітний інтерес до вивчення проблем діяльності окремих видів навчальних закладів культури, позашкільних навчальних закладів, питань підготовки кадрів, сфери музичної, художньої, хореографічної, театральної освіти (М. Д'яченко, Н. Зимогляд, І. Ляшенко, О. Майорова, О. Малозьомова та ін.). Проведено ґрунтовні дослідження місця системи закладів освіти у метасистемі, її зв'язків із такими інституціями як освіта, мистецтво, культура (як галузь), здійснено культурологічне осмислення цього феномену людської діяльності, що поєднує загальноосвітнє навчання з раннім вихованням емоцій, духовності, професіоналізму особистості. Проблематики діяльності училищ культури та шляхів їхнього вдосконалення, раціоналізації управління такими закладами, напрямів

адаптації до нових ринкових умов, особливостей надання освітніх послуг та наближення їх до світових стандартів торкаються праці І. Зязюна, В. Зубка, В. Козакова, В. Кременя, В. Подкопаєва, О. Тимошенка, В. Чернеця, В. Шейка та ін. З'ясовано, що в інституційному плані система училищ культури знаходиться у функціональному колі цілісної системи освіти, культури і мистецтва, але характеризується власною типовою моделлю навчального закладу, основою якої є духовне виховання особистості й усього суспільства засобами народної художньої творчості на шляху до вищої освіти в галузі культури.

У межах культурологічної науки (С. Волков) систему училищ культури розглянуто як осередок організаційного забезпечення цілеспрямованого процесу формування духовної сфери особистості через досягнення накопичених людством мистецьких вартостей і продукування нею культурних зразків у процесі виховання. Як модель навчання ця система синтезує науку і культурні практики в русійні чинники систем вищого порядку – культури, освіти, мистецтва, індустрії дозвілля.

Викладення основного матеріалу. У хронологічній послідовності нами досліджено діяльність училищ культури в Україні у др. пол. ХХ – на поч. ХХІ століття у єдності трьох етапів: початок 50-х років – кінець 80-тих років ХХ століття – етап організації та структурування змісту професійної підготовки фахівців культури у середніх спеціальних навчальних закладах (культосвітніх училищах); 1991–2005 рр. – етап інтенсивного відродження національних засад професійної підготовки фахівців культури (молодших спеціалістів) у середніх спеціальних навчальних закладах; 2006–2015 рр. – етап упровадження компетентнісних основ розвитку професійної підготовки молодших спеціалістів культури в училищах культури та створення комплексу умов для поступового перетворення їх у заклади вищої освіти – коледжі.

В обраний для цієї розвідки період, який співпадає з першим із визначених нами етапів, середні спеціальні заклади культури мали різні назви та розвивалися в загальному контексті середньої спеціальної освіти в СРСР.

У нормативних джерелах обраного періоду знаходимо дані про те, що середня спеціальна освіта як одна з форм професійної освіти мала своєю метою підготовку безпосередніх організаторів і керівників первинних ланок на виробництві, помічників фахівців вищої кваліфікації, самостійних виконавців певної кваліфікованої роботи, що вимагало не лише професійних умінь і навичок, але й відповідної теоретичної підготовки; для окремих спеціальностей це означало істотний рівень професійної підготовки (артисти балету, цирку, художні та мистецькі спеціальності, народна художня творчість) тощо. Як самостійний рівень професійної і загальної спеціальної освіти вона сформувалася ще в першій половині ХХ століття, хоча окремі середні спеціальні навчальні заклади, наприклад, музичні училища, з'явилися ще на початку ХІХ ст., коли соціально-економічні умови викликали

необхідність підготовки фахівців так званих середніх кваліфікацій – концертмейстерів, керівників народних театрів, хорів тощо [5].

У колишньому СРСР у 50-х – кінці 80-тих років ХХ ст. цю освіту вважали органічним складником системи народної освіти; училища, технікуми, спеціальні школи забезпечували ранній розвиток комплексу теоретичних і практичних знань, професійних умінь і навичок з більше ніж 450 спеціальностей, до яких також належали бібліотечні, музичні, театральні, художні навчальні заклади.

Для кожної спеціальності був встановлений певний комплекс і обсяг навчальних дисциплін, вивчення яких у поєднанні з навчальною і виробничою практикою забезпечувало учнів знаннями, вміннями й навичками, необхідними для опанування спеціальності; навчальні предмети зазвичай були розподілені на три цикли: загальноосвітній, загальнокультурний і спеціальний. До предметів загальноосвітнього циклу для груп випускників 8-х класів відносили літературу, математику, історію, фізику, хімію, іноземну мову й суспільствознавство; причому, загальна середня освіта у спеціальних навчальних закладах за змістом дещо відрізнялася від тієї, яку забезпечувала середня загальноосвітня школа: у художніх і театральних училищах було скорочено програми з фізики, хімії і математики, але розширено – з історії, літератури, суспільствознавства тощо. Предмети спеціального циклу відповідали профілеві підготовки фахівця конкретної спеціальності.

Комплекс і обсяг навчальних дисциплін, терміни навчання для кожної спеціальності визначалися універсальними навчальними планами, що затверджувалися для всієї системи середньої спеціальної освіти Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР. Навчальні плани передбачали неперервність і тісний взаємозв'язок теоретичних і практичних занять упродовж усього періоду навчання. У музичних і художніх училищах, а також у культурно-просвітницьких школах вивчення теоретичних дисциплін поєднували з опануванням учнями художньо-професійної майстерності впродовж усього періоду навчання [5].

Заняття проводилися в групах постійного складу (25–30 осіб); основними організаційними формами навчального процесу визначали урок, лекцію, лабораторні заняття, навчальну й виробничу практику, курсові й дипломні проекти (дипломні роботи). Набували поширення факультативні курси (в училищах культури – індивідуальні заняття), на вечірніх відділеннях і в групах на базі середньої школи – семінари. Випускники педагогічних, медичних, художніх, культурно-просвітницьких і деяких інших навчальних закладів замість дипломного проекту складали державні іспити, захищали дипломні роботи або демонстрували свою майстерність на творчих звітах.

У цей період прийом до середніх спеціальних навчальних закладів СРСР і випуск із них (у тисячах осіб) постійно зростав (табл. 1):

Таблиця 1

Дані про кількість вступників до закладів галузі (тис. осіб) [5]

Роки	1940		1965		1974	
	прийом	випуск	прийом	випуск	прийом	випуск
Мистецтво і культура	10,2	2,0	22,9	14,9	31,9	24,6

А вже у 1974/1975 навчальному році у закладах мистецтва і культури навчалася 125 тисяч учнів [5].

Численність фахівців із середньою спеціальною освітою, зайнятих у системі культури й освіти, у 1973 році становила 1 млн. 559 тис. осіб (табл. 2):

Таблиця 2

Дані про кількість фахівців із середньою спеціальною освітою, зайнятих у системі освіти і культури (тис. осіб) [5]

Роки	1941	1965	1970	1973
Усього фахівців	1492	7175	9988	11977
Педагогів, бібліотечних і культосвітніх працівників	536	1282	1459	1559

Шляхи розвитку радянської системи середньої спеціальної освіти (у тому числі й динаміка зростання кількості культосвітніх працівників із середньою спеціальною освітою) були визначені в постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи з подальшого вдосконалення керівництва середніми спеціальними навчальними

зкладами і про поліпшення якості підготовки фахівців із середньою спеціальною освітою» (1974) [5].

На ґрунті вивчення умов формування мережі училищ культури (культосвітніх), їхньої структури нами простежено розвиток галузі культури в регіонах України. З'ясовано, що відкриття таких навчальних закладів пере-

дусім поєднували з традиціями краю, тими діями, які пов'язували свою діяльність з культурно-просвітницькою справою. Створена освітня вертикаль (дитяча мистецька школа – училище – вищий навчальний заклад) як мережа культосвітніх навчальних закладів по всій території України забезпечувала послідовне й раннє формування особистості професійного фахівця культури середньої ланки. Проблеми реформування структури, напрямів, спеціальностей, освітньо-кваліфікаційних рівнів, вироблені в означений період, відображені в нових спеціальностях і спеціалізаціях професійної освіти початку XXI століття.

Стосовно змісту підготовки фахівців зазначаємо: вся система освіти в культурі України ґрунтувалася на початковій академічній підготовці майбутнього фахівця у позашкільних і спеціалізованих загальноосвітніх мистецьких закладах, у яких засвоювалися ґрунтовні знання культурної спадщини, закладалися основи розвитку світовідчуття дитини і формувалася життєва позиція творчої особистості. Організаційну основу професійної підготовки молодших спеціалістів для культури становили дитячі школи естетичного виховання та середні спеціальні школи-інтернати Мінкультури, загальноосвітні школи [9].

Вагомою була роль дитячих шкіл естетичного виховання (музичних, художніх, хореографічних, шкіл мистецтв), спеціальних середніх загальноосвітніх шкіл-інтернатів у культурогенезі. Існуюча для цього часу мережа таких закладів освіти свідчить про винятковий потяг українського народу та його природне прагнення до освіти й культури: у різні періоди в них, опановуючи володіння професіями культури, навчалася майже 6% дітей шкільного віку [7].

Специфіка застосування ступеневої освіти в обраній групі навчальних закладів полягала в наданні можливості здобуття кваліфікації молодшого спеціаліста як на базі неповної загальної середньої освіти, що визначалося особливостями раннього розвитку й необхідністю оволодіння професією, так і на базі повної середньої освіти для найбільш творчо обдарованої молоді. У цьому контексті Міністерство культури постійно і наполегливо обстоювало інтереси професійних кваліфікацій і сприяло збереженню традицій допрофесійної орієнтації майбутніх фахівців із раннього віку.

Методика організації навчального процесу в училищах культури мала свої принципи. Вони полягали в особистісному підході, корелятивних зв'язках різних спеціальностей, наставництві, вагомому значенні практик у споріднених установах соціокультурної діяльності.

Висновки. Розглянуті особливості процесу підготовки майбутніх фахівців середньої ланки для організації культури у 50-х – кінці 80-тих років ХХ ст. дають підстави стверджувати, що їх урахування є надзвичайно впливовим для визначення стратегій і перспектив подальшого розвитку системи освіти для сучасних установ і закладів культури. Відповідно до зазначених особливостей, си-

стему професійної підготовки фахівців цієї спеціальності у середніх спеціальних навчальних закладах України в обраний період необхідно розглядати з позицій її інтеграції як багаторівневого комплексу внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків і взаємодії компонентів цілісного навчально-виховного процесу та соціокультурного середовища на основі художньо-творчої, професійно-виконавської, мистецько-педагогічної, практичної, дозвільної та управлінської діяльності.

Список використаних джерел

1. Баллер Э. А. Культура. Творчество. Человек. Москва : Молодая гвардия, 1970. 272 с.
2. Волков С. М. Система мистецької освіти в культурі України 90-х років ХХ століття: традиції, реформи, перспективи / автореф. дис. ... канд. культурології : 17.00.01. Нац. музична акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2003. 22 с.
3. Гуревич П. С. Философия культуры. Москва : Аспект Прес, 1995. 288 с.
4. Кормич Л. І. Культурологія (історія і теорія світової культури ХХ століття) : навч. посіб. Харків : Одісей, 2003. 304 с.
5. Кузьмин Б. А. Техникумы и училища СССР. Москва, 1974. 211 с.
6. Культура жизни личности (Проблемы теории и методологии социально-психологического исследования) / отв. ред. Л. В. Сохань, В. А. Тихонович. Киев : Наук. думка, 1988. 192 с.
7. Мистецька освіта й мистецтво в культурологічному процесі України ХХ – ХХІ століть : навч. посіб. / за заг. ред. Р. Шмагала. Львів ; Тернопіль : ЛНАМ : Мандрівець, 2013. 292 с.
8. Пономарьова О. М. Сутність і особливості підготовки фахівців мистецьких спеціальностей у вищих навчальних закладах України. *Актуальні питання мистецької педагогіки*. 2013. Вип. 2. С. 95–99.
9. Форостян А. Ф. Розвиток естетичного виховання в середніх навчальних закладах освіти Півдня України (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) : монографія. Київ : Просвіта, 2009. 159 с.

References

1. Baller, E. A. (1970). *Kultura. Tvorchestvo. Chelovek [The culture. Creation. Human]*. Moskva: Molodaia gvardiia [in Russian].
2. Volkov, S. M. (2003). *Systema mystetskoj osvity v kulturi Ukrainy 90-kh rokiv KhKh stolittia: tradytsii, reformy, perspektvy [The system of art education in the culture of Ukraine of the 1990s: traditions, reforms, perspectives]*. (Extended abstract of PhD diss.). Nats. muzychna akad. Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho. Kyiv [in Ukrainian].
3. Gurevich, P. S. (1995). *Filosofia kultury [Philosophy of culture]*. Moskva: Aspekt Pres [in Russian].
4. Kormych, L. I. (2003). *Kulturolohiia (istoriia i teoriia svitovoi kultury KhKh stolittia) [Culture philosophy/Culturology (history and theory of world culture of the twentieth century)]*: navch. posib. Kharkiv: Odisei [in Ukrainian].
5. Kuzmin, B. A. (1974). *Tekhnikumy i uchilishcha SSSR [Technical schools and colleges of the USSR]*. Moskva [in Russian].
6. Sokhan, L. V., & Tikhonovich, V. A. (Eds.). (1988). *Kultura zhizni lichnosti (Problemy teorii i metodologii sotsialno-psikhologicheskogo issledovaniia) [The culture of personal life (Problems of theory and methodology of socio-psychological research)]*. Kiev: Nauk. dumka [in Russian].
7. Shmahala, R. (Ed.). (2013). *Mystetska osvita y mystetstvo v kulturolohichnomu protsesi Ukrainy XX – XXI stolit [Art education and art in the cultural process of Ukraine of the XX – XXI centuries]*: navch. posib. Lviv; Ternopil: LNAU: Mandrivets [in Ukrainian].
8. Ponomarova, O. M. (2013). *Sutnist i osoblyvosti pidhotovky fakhivtsiv mystetskykh spetsialnostei u vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [The essence and peculiarities of the training of specialists of art specialties in higher educational establishments of Ukraine]*. *Aktualni pytannia mystetskoj pedahohiky [Topical issues of art pedagogy]*, 2, 95-99 [in Ukrainian].
9. Forostian, A. F. (2009). *Rozvytok estetychnoho vykhovannia v serednikh navchalnykh zakladakh osvity Pivdnia Ukrainy (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittia) [Development of aesthetic education in secondary educational establishments of the South of Ukraine (second half of XIX – beginning of XX century)]*: monohrafia. Kyiv: Prosvita [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 09.01.2020